

JÓZEF KALASANTY SZANIAWSKI

Rady przyjacielskie młodemu czcicielowi nauk i filozofii, pragnącemu znaleźć pewniejszą drogę do prawdziwego i wyższego oświecenia

Prezentowany poniżej tekst stanowi zapis fragmentu notatek Józefa Kalasantego Szaniawskiego do jego głównej rozprawy zatytułowanej *Rady przyjacielskie młodemu czcicielowi nauk i filozofii, pragnącemu znaleźć pewniejszą drogę do prawdziwego i wyższego oświecenia* (Warszawa 1805, Lwów 1823²). Trzy karty rękopisu tej rozprawy (odpowiadające kolejno stronom 57–59, 79–81 i 231–233 wydania lwowskiego) odnalezione zostały niedawno w Bibliotece im. Zielińskich w Płocku.

Rękopis zawiera trzy karty formatu 18 x 21 cm złożone na pół i zapisane jak zeszyt, jednostronnie z komentarzami i uwagami na lewym, szerokim marginesie. Karty przechowywane były wraz z rękopisem fragmentu innej rozprawy Szaniawskiego *Użyteczność, wpływ i zalety pięknych kunsztów*. Jedną z kart rękopisu *Rad przyjacielskich...* pełniła funkcję okładki całego zbioru. O ile mi wiadomo, jest to jedyny zachowany fragment rękopisu najbardziej znanej filozoficznej rozprawy Szaniawskiego.

W tekście w minimalnym stopniu uwspółcześiono pisownię. Kursywą zaznaczono fragmenty tekstu nieobecne w ogóle bądź zmienione w edycji drukowanej (na podstawie porównania z wydaniem lwowskim). Frazy dodane w manuskrypcie nad tekstem głównym zapisano tu mniejszą czcionką w indeksie górnym. Podkreślenia zastąpiono drukiem rozstrzelonym, ale

zachowano oryginalne przekreślenia. Wszelkie uwagi dodane w niniejszym opracowaniu umieszczono w nawiasach kwadratowych.

Tomasz Kupś

Karta 1, strona 1 (s. 57–59)

Przysposobnicze nauki i wiadomości. – Języki. – Matematyka. – Logika. – Antropologia z psychologią połączona.^[1]

~~W przedsięwziętej reformie umysłowej uprawy nie możesz zakładać sobie [...]~~

Ścieśniałbyś i upośledzał zamiar przedsięwziętego doskonalenia umysłowej uprawy, gdybyś skutki jej zakładał wyłącznie na nabyciu, tej lub owej, pojedynczej nauki. Owocem takowej reformy powinno być najdokładniejsze [, ile podobna,] rozpostarcie władz i zdolności twoich; abyś w przyszłych jakiegokolwiek rodzaju badaniach mógł, z zupełną wolnością, z *najskuteczniejszą* siłą, i ^{w kierunku najprzyzwoitszym}, używać wszystkich od natury odebranych usposobień. Należy ci dążyć do wolnowładnego nad nimi panowania, i w rozjaśnionym przeświadczeniu o tym wszystkim co ^{wewnętrznie} posiadasz, szukać owej ^{uszcześliwiającej} pełni życia umysłowego. Nie lekkich więc usiłowań wymaga przedsięwzięcie twoje: ależ czy wahać się będziesz nad wyborem, skoro chodzi rzecz o założenie podstawy prawdziwego udoskonalenia twojego? Do działalności ^{i pracy} całożytniej przeznaczonym jest człowiek, i

nil sine magno labore
Dii dedere vitae

[Na stronie lewej u góry:]

„te przysposobnicze będą razem i materią do uprawy i rozpościerania”

---

¹ Ostatnia fraza tytułu, wielokrotnie zmieniana w brudnopisie, pierwotnie brzmiała: „Logika. Psychologia. Antropologia” następnie „Logika i Psychologia”. Ostatecznie „Antropologia z psychologią połączona”, w wersji drukowanej: „Nauki antropologiczne”.

[Na stronie lewej u dołu:]
„Dlatego nie jest to tak lekka rzecz
[tekst nieczytelny]”

Karta 1, strona 2

Trzeba, ^{powtarzam, czasu} *znacznego i wytrwałej* usilności na dokonanie tak ważnej reformy. To co ^{dotąd} wskazałem do czynienia, ostrzega ciebie że rzecz nie jest łatwą; to co *jeszcze* następuje, doda *jeszcze* do liczby *zatrudnień*.

Z jednej strony, praca dostrzeżeń, które ci już zaleciłem, wymaga niejakiemu przedmiotu, niejakiemu materii, na której by wykonywana być mogła. Ocenianie np. stopnia tej lub owej zdolności, najlepiej czynionym być może w ciągu pracy nad jakąś nauką lub umiejętnością. –

Z drugiej strony, rozpościeranie, doskonalenie i uprawa zdolności i władz twoich, nie mogłoby być posuwanym, tylko w ciągu badania ^{nia poświęconego} temu lub ^{owemu} rodzajowi wiadomości.

Wypada zatem, ^{z pomiędzy} nauk i umiejętności, ^{obrać} sobie niektóre, za przedmiot ciągłej uprawy w czasie dopełniania reformy. Ale w wyborze takowym zwracać należy szczególniejszy wzgląd na te, które ^{moga} usposabiać ciebie do wszelkiego rodzaju badań, i dawać najskuteczniejsze rozpostarcie zdolnościom twoim. Są to nauki, *jak je Diderot* nazwał, instrumentalne; nauki usposobnicze, albo przygotowawcze, których przyzwoite śledzenie ma wprowadzić ciebie na [...]

[Po lewej stronie, na wysokości akapitu zaczynającego się od słów „Wypada zatem...”:]
trzeba więc obrać coś...
a to musi być przy sposobności...

Karta 2, strona 1 (s. 79–81)

2. M a t e m a t y k a

Każda nauka dwojako *może być* użyteczna: raz, że przyda się do tego, lub owego zamiaru w życiu potocznym, albo dostarcza prawd dla innej jakowej nauki; (użyteczność materialna) – powtóre, że praca na nabycie jej ^{łożona} ^{podług dobrych prawideł}, dodaje do rozprzestrzenia i ukrzepienia działalności

umysłowej i czyni ucznia sposobniejszym do nabywania innych wiadomości, (użyteczność formalna). – Dwojaką tę użyteczność, zapewnia nam w stopniu *najwyższym* nauka matematyki.

Odosabniając *umyślnie* wszelki wzgląd na różnice i przymioty ciał, rozmięra *matematyk* samą czystą przestrzeń i liczb stosunki oznacza. Że zaś wszystko, co *mieściem* w objęciu natury, musi zajmować jakieś miejsce w przestrzeni, a bądź co do ilości, bądź co do miary, podpada pod oznaczenia liczbowe – więc tym samym matematyka rozciąga swą użyteczność do wszystkich nauk, umiejętności, *kunsztów* i przedsięwzięć, które mają za cel, bądź jaśniejsze poznanie natury *i korzystanie z jej darów*; bądź utrzymywanie, obronę *i wygodę* politycznych społeczeństw; bądź uprzyjemnienie życia człowieka. Od astronomii, która, *przez* rozmaitość i wielkość swoich przedmiotów rozprzestrzeniając obraz wszechmocności przed obliczem rozumu; daje [Karta 2, strona 2] mu czuć siły jego i wzniesione nasze przeznaczenie, a razem upokarza przez widok *niezmiernej* dysproporcji, między rozumowymi objęciami^[2], a ogromem dzieł twórcy; – od astronomii, mówię, aż do ogrodniczego rozmiaru, lub do powszedniej pracy *parobka* *stróża*, co za pomocą klinu palny pieńek rozszczeplia, wszędzie *matematyka* ofia *rować może* umiejętnościom, naukom, kunsztom i potocznym *robotom*^[3] dobroczynną pomoc dla ich ułatwienia^[4], rozjaśnienia i udoskonalenia. Spójrz na tę *coraz* liczniej rozradzającą się familię nauk fizyko-matematycznych, z pomiędzy których jedne doszły już do wysokiego udoskonalenia, drugie wchodzą *dopiero* na tor rzeczywistych postępów, inne zaledwie ukazują zaród przyszłych nadziei; a poznasz, że bez matematyki, ani ci myśleć nie należy o przedsięwzięciu prac, przez które byś przyłożyć się chciał do niedadaleko dojść możesz w pracach^[5], które bezpośredni mają związek z ulepszeniem fizycznego stanu^[6] społeczności. – Niepodaremnie ona w wyrazie prostego rozsądku, zowie się od dawna kluczem do wszystkiego: – jej materialna użyteczność jest najobszerniejszą. Niepodobna jest nawet oznaczyć, jak daleko rozciągać się może wpływ jej *w ciągu* przyszłych *naszych* postępów: – niepodobna oznaczyć, jakiego plonu spodziewać się możemy z *rozszerzonych* i udoskonalonych przystosowań jej do [...]

² Brak: „człowieka”.

³ Zamiast „pracom”.

⁴ Zamiast „usiłowania”.

⁵ W wersji drukowanej błąd: „parach”.

⁶ W brulionie zachowane alternatywne określenia „dobra”, „stanu”.

Karta 3, strona 1 (s. 231–233)

II. Badania i życie pod przewodem mądrości^[7]

Dotąd przeprowadzałem cię po większej części przez naukę szkoły, wskazywałem ci obce źródła posiłków, ^{przestając na budzeniu} i otrzeźwianiu samowolnej badaczego ducha działalności. Ale przyjdzie dla ciebie chwila, gdzie, po dokładnym zgłębieniu dziejów filozofii ^{zupelnie} będziesz musiał porzucić obce przewodnictwo, a powierzyć się twym własnym usiłowaniom. Wówczas przypomnisz sobie radę genialnego Herdera:

„Nabywaj szkolnych nauk ^{Oddaj się naukom szkoły;} ale ~~tekst nieczytelny~~ niby ów Leukothei pasek, rzuć one za sobą pomiędzy morskie ~~bałwany~~ wały, skoro dopłyniesz do brzegu.”

Na tych słowach powinienem już ukończyć rady moje: czyliż bowiem ^{mogę} ^{potrafię zdołnym} ~~mogę~~ Ci w tej mierze przełożyć myśl jakową, na którą byś ty sam nie trafił, jeżeli roztrząsniesz dojrzałe to wszystko, co dotąd mówiłem, i jeżeli ~~zasiliz się obcymi zapa[...]~~ duchem badaczym przebiegniesz całe dzieje filozofii? – Ale^[8] mniemam, że powinienem wcześniej przygotować cię do rozwagi nad obłąkaniem wielu uczonych, którzy zdają się przeznaczać umysłową swoją uprawę jedynie dla szkoły, a nie dla życia^[9]. Przełożę ci więc *niektóre*^[10] tylko myśli, *jako wskazówki*^[11] do owej przyszłej rozwagi, abyś teraz już mógł widzieć, *na czym* [Karta 3, strona 2] *kończyć się ma umysłowa uprawa twoja*^[12]. Przełożę *one*^[13] ^[14] w skróconej osnowie, ^{bacząc że} wywód ich, teraz byłyby za wczesny, a za lat 3^[15] lub 4 ^{nie} będzie tobie potrzebny. Wten-

⁷ Pierwotny tytuł rozdziału nie zawiera dopisku umieszczonego w wersji drukowanej: „Najwyższe punkta, ku którym ściągnąć należy wszelkie umysłowe badania”.

⁸ W wersji drukowanej dodany fragment: „przrzekłem ci wytknąć niektóre skazówki na tej drodze, którą własnodzielnie odbywać masz do filozofii; a do tego”.

⁹ Przypis Szaniawskiego zapisany u dołu strony: „To życie biorę tu w znaczeniu najrozleglejszym; jako nierozdzielną jednotę, łączącą razem życie fizyczne, umysłowe i moralne”.

¹⁰ W wersji drukowanej: „dorywcze”.

¹¹ W wersji drukowanej: „czyli bardziej napomknienia”.

¹² W wersji drukowanej: „dokąd dążyć mają skutki umysłowej uprawy twojej”.

¹³ W wersji drukowanej: „te”.

¹⁴ W wersji drukowanej dodano: „myśli”.

¹⁵ Ewidentny błąd w druku: „5” zamiast „3”.

czas bowiem (jeżeli tylko odbędziesz^[16] należycie ów twardy nowicjat pracy, który był dotąd przedmiotem pisma ^{niniejszego}) wtenczas, mówię, **będziesz mógł odrzucić [tekst nieczytelny]** odrzucić ^{powinieneś} na stronę wszystkie ^{pedagogiczno-}przewodnicze ^{książki}, a z nimi i moją terazniejszą robotę; tak jak odrzucają się mechaniczne narzędzia po osiągniętym skutku, do którego [tekst nieczytelny] być miały pomocnymi. – Nie dziwuj się, że ^{używam tego wyrazu} – mechaniczne. Co ^{w umyśle} piszącego autora nie było mechanizmem, ^{to} dla ciebie, jako myślącego czytelnika, powinno być tylko pobudką i mechanicznym niejako pochodem^[17] dla obudzenia ^{oraz} upłodnienia ducha twojego; – inaczej, ty sam zostałbyś czytającą machiną. Powinny cię ^{zapewne}^[18] oświecać myśli obce: ale jeżeli masz zostać prawdziwie oświeconym ^{i ożywionym}, to nie ^{obcymi} promieniami wchodzącymi do twego umysłu, ale ^{własnym} światłem, które z ich pomocą rozkrzesisz ^{sam w sobie}^[19].

Zgłębiając ^(tak, jako tobie zaradziłem) dzieje filozofii, przebiegniesz całą ^{prawie} dziedzinę spekulacji i wszystkie niemal kierunki, pod którymi ona *rozpościerać*^[20] się może: już więc z jednej strony, – chcę mówić, ze strony głowy, – znajdziesz się zbliżonym ku celowi wyższej uprawy. Ale to nie jest dosyć. Nie na innej działalności umysłowej zależy pełność prawdziwego życia. Chociażby (co nie jest podobieństwem) znalazł już na drodze spekulacji zupełne dla rozumu zaspokojenie, tedy pozostałe ci jeszcze zjednać pokój serca, oczyścić i ukrzepić wolą. Dobrze w tej mierze [...]

---

¹⁶ Słowo poprawione, pierwotnie „przebędziesz”.

¹⁷ Tekst „tylko pobudką i mechanicznym niejako pochodem” dopisany na lewej stronie karty.

¹⁸ W wersji drukowanej: „zaiste”.

¹⁹ Całe zdanie dopisane na lewej stronie karty.

²⁰ W wersji drukowanej: „rozwijac”.